

րեմն՝ օրհնեցէք Ասարծուն: Օրթի յունարէն օրթոս բառի յոգնակին է, որ ուղիղ է նշանակում: Բայց կարող է նշանակել նաև՝ ուշադիր ականդէտ (երկիւղի ու ականալութեամբ սպասելով մի բանի): Գծրադարար ձեռքի տակ աղբիւրներ շունինք ստուգելու: արգեօք Աւետարան կարգալուց առաջ օրթի բացականչելով սարկաւազը կամենում է՝ «ուղիղք, իմա ուղղորդ և կանգուն յոտս կացէք» ասել, թէ՛ ուշադիր եղէք: Հաւանականարար աւելի վերջինս է, թէպէտ կրկնակի իմաստով և ս. կարող էր հասկացուիլ:— Պոստիսումէ յունարէն պոստիսումէն բառն է՝ հրամայականի յոգնակի առաջին գէմբ, որ նշանակում է՝ մի՛տ զնենք, ուշադիր լինենք:— Ուլտաննա երբայեցերէն ճօշիա-նա բարդ խօսքն է, որ նշանակում է իսկապէս՝ փրկիր արդ, բայց գործ է ածուել ՃԺԷ սաղմոսի մէջ (2. 26) «օրհնեալ որ գալոցդ ես» խօսքերից առաջ և այնտեղից Աւետարանի մէջ անցել իբրեւ փառաբանական բացականչութիւն: այդ ճօշիա բացականչութեամբ, առանց նա յաւելուածի, զիմում է թէկուացի կինը Դաւիթ թագաւորին (Բ. Թագ. ԺԴ. 4), երբ կամենում է ասել թէ մի մեծ վտանգ է սպառնում իրեն, որից թաղաւորը միայն ազատել կարող է: Նոյն բառի իսլաւ արմատից են յառաջ եկել՝ Յիսուս, Եսայի և այլ անուններ:— Ամէն՝ կրկին երբայեցերէն բառ է, որ նշանակում է՝ հաստատուն, ապահով, վստահելի. և այստեղից յաճախ գործ է ածուած Ս. Դրքի մէջ իբրեւ մի խօսք հաստատող պատասխան՝ յիրաւի ճշմարիտ է (օր. Սաղմ. ԾԵ. 48, որ Հայերէնը թարգմանում է «եղիցի»):

պէտք է կարգալ՝ նորա աւելացրել են յետոյ Աղոնայ բառի ձայնաւորները ցոյց տուող կէտերը (ինչպէս յայտնի է սեմական գրերի մէջ ձայնաւորներ չկան), և նոր ժամանակի երբայեցերէն սովորողները պատճառ չունենալով Աստուծոյ անունը չափուել կարողացել են այն Աղոնայ-ի ձայնաւորներով և յառաջ է եկել Իրհափա փոխանակ Իահփէ:

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

1897 թ.-ին.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅԵԱՅԻ.

ՕՐԹՈՂՈՒՔՍ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Ռուսաց եկեղեցին այս տարուայ ընթացքում երկու կողմից մանաւանդ աչքի ընկնող գործունէութիւն է ցոյց տուել՝ արտաքուստ ընդարձակելով իւր ազդեցութիւնն այլադաւան ու հեթանոս ժողովուրդների վերայ, նորադարձ ամբողջ համայնքներ ընդունելով իւր գիրկը, և ներքուստ ծխական դպրոցների պահպանութեան համար ստացած նոր ահագին (1½ միլիոն ր.) նպաստի շնորհիւ աւելի մեծ ծաւալ տալով եկեղ. կրթութեան գործին, նորադարձների մէջ առաջին տեղ են բռնում հարկաւ Բոնա եպիսկոպոսն և իւր կուսակից նետաորականները, գծուարէ գեռ որոշ կերպով ասել, թէ ինչ հետեանք կունենայ այս ամենահին ազանգաւորների մէջ սկսուած դաւանափոխական շարժումը, բայց ներկայ պայմաններն աչքի առաջ ունենալով պէտք է ենթադրել, որ շատ ժամանակ չի անցնի, և նետաորական համայնքը կդադարէ ինքնուրոյն գոյութիւն ունենալուց, իսկ նորա անդամների մեծագոյն մասը բաժին կընկնէ Ռուսաց եկեղեցուն, որով նա մի շատ կարեւոր կուսան ձեռք բերած կլինի իւր առաքելութեան համար արեւելքում:— Սակայն այսպիսի մեծ յաջողութիւնները չեն շլացնում ռուս լուսագոյն գործիչներին և չեն արգելում միսիոնարական գործի մէջ եղած պակասութիւնները տեսնելու: Այսպէս օր. С. Пет. Вѣдомости Թերթը ուշադրութեան է առնում այն տխուր պատկերը, որ ներկայացնում է այս ամառ Տոմսկ քաղաքում գումարուած միսիոնարական ժողովի նկարագիրը. այստեղ երեւան է գալիս, որ այդ նուիրական կոչումը յանձնուում է շատ անգամ կիսակիրթ և արատաւորուած անձանց իբրեւ պատիժ, կամ իրենց պաշտօնին վերաբերեալ գործերով ծանրաբեռնուած քահանաների. որ գրեթէ բոլոր քահանաները դժուարանում են առանց ռոճկի յաւելման միսիոնարատականութիւններ յանձն առնելու ելն:

Դպրոցական գործի մէջ ևս զգացուում է մեծ պակասութիւն հոգեւորականների՝ թէ եռանդի և թէ թուի կողմից: Քահանաները պարտաւորուած լինելով շատ դասեր տալ ծխական դպրոցներում, չեն կարողանում շատ անգամ կրօնի դասեր յանձն առնել քաղաքական ուսումնարաններում, իրենց ունեցած իրաւունքը այդ մասին վաճառում են մի աշխարհականի կամ ի պաշտօնէ կրօնուսոյց մնալով դասերի չեն յաճախում, որով այսպիսի դպրոցներ-

րեգործութեան եղանակն ու կազմակերպութիւնը՝ թէ մութացեալներն փողոցում կոպէկներ բաժանելը բարեգործութիւն չէ՝ այդ գիտակցութիւնը ընդհանրանում է հետզհետէ. վանքերը բարեգործական հաստատութիւնների համար կեդրոն և հովանաւոր գործնելու ջանքերը զօրանում են. նորաւոր ընկերութիւններ են կազմուում կողմերի, յաշմանդամների, աղուշների ևն. խնամելու համար։ Ի միջի այլոց Церк. Вѣстникъ թերթն իւր վերջին մի քանի համարների առաջնորդողները նուիրում է այն հարցին, թէ որչափ նպատակայարմար է զուարճութեանց հանդէսներով դրամ ժողովել բարեգործական ձեռնարկութեանց համար։ Ասիմ առնելով Խարկովի Ամրոսիտս արքեպիսկոպոսի մի ծառը, որ բարեգործութեան այդ եղանակն իրրեքրիստոնէական սիրոյ գաղափարի խելածիրութեան է նկատում ու խտիւ զատապարտում, այստեղ ևս ցոյց է տրուած նորա անտեղի անհիմն նոյն իսկ յանցական լինելն՝ իրրեք գործադրութիւն այն եղութական սկզբունքի, թէ նպատակն արգարացնում է միջոցը. «Ասել պէտք է միմէ, որ այսպիսի գործածութեան մէջ քրիստոնէական ոչինչ չկայ. որ ծիծաղ և ուրախութիւն այնտեղ, ուր արտասուք է թափուում և ժամ առ ժամ ողբ ու հառաչանք լսուում՝ ո՛չ միայն հակաքրիստոնէական է, այլ նաև հակամարդկային։ որ պարս երաժշտութիւն և խեղկատակութիւն այնտեղ, ուր աղքատութեան ծանր տագնապի մէջ անպատասպար և անօգնական կորչում են մեր մերձաւորները՝ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ծաղր մարդու, նորա իրաւունքների և արժանապատուութեան դէմ... այսպէս է վերջանում առաջնորդող յօդուածներից մէկը։

Ռուս ժողովուրդի կրօնական կեանքի համար նշանակութիւն ունեցող մի դէպք էր Ջնամնեսկիյ Աստուածամոր պատկերի հրաշալի կերպով դերծ մնալը Վուրսկի մայր եկեղեցում տեղի ունեցած ոճիրից, որ ընդարձակ ուխտագնացութեանց պատճառ եղաւ։—Սկսածներ ամսում մեծ հանդիսով կատարուեցաւ Մոսկուայի մօտ գտնուած «Մորոժեմսկոյ» ս. Սարայի վանքի 500-ամեայ յօրեկեանը, Պատմական շատ դէպքերի հետ կապուած է այդ վանքի անունը՝ ի միջի այլոց պատմում են, որ 1812 թ. ին ֆրանսիական զօրքի հրամանատարներից մին, իշխան Դեզինկիյ, այստեղ գիշերով՝ աւելեան մէջ պատուէր է ընդունել ս. Սարայից չմնասել իւր վանքին և հետևեալ օրը հեռացրել է ահիւ իւր զօրքը, առանց մի բանի գիպելու։—Սիւլի հոգեւոր ճեմարանը նշանաւոր արաւ սեպտ. 26-ին իւր տարեկան հանդէսը՝ որոշելով ամէն տարին այդ օրը տան կատարել նոյն ճեմարանից ելած Ռուսաց եկեղեցւոյ 3 սուրբերի համար՝ Քեդոգոսիյ Զերնիգովսկիյ, Դիմիտրիյ Թոստալսկիյ և Իննոկենտիյ Իրկուտսկիյ,

—Ազգային հանդիսի բնաւորութիւն է ստանում տարեցտարի Կրօնշատդի անուանի աւագերէց, առէնից յարգուած Է. Իօհաննի անուանակոչութեան տօնը հոկտ. 19-ին։ Այս տարի ևս ո՛չ միայն Պետերբուրգից, այլ նաև հեռու տեղերից պատգամաւորութիւններ և մասնաւոր անձինք եկել էին Կրօնշատդիների հետ շնորհաւորելու նորան և ավը համրուելու՝ շատերն իրենց հետ զանազան տեսակ նուէրներ բերելով, ճաշկերոյթի ժամանակ խօսեց ի միջի այլոց բողոքական պատար Էյդէնի ասելով, թէ Դիոգինէսի լապտերով մարդ որոնողներն այսօր Կրօնշատդ պէտք է գան՝ այնտեղ կգտնեն իրենց ցանկացած մարդուն։—Հայր Կրօնշատդսկին Церк. Вѣстникъ 45 հ.-ի մէջ տպուած իւր նամակով բողոքում է մի կաթողիկէ թերթի հակաքրիստոնէական վարմունքի գէմ, որ իւր մասին մի լուր է հաղորդել և Ռուսաց եկեղեցին «հերձուածողական» անուանել այդտեղ, Այս նամակը իւր ազգու պատճառարանութեամբ իրաւունք է տալիս մեզ ընդունելու, որ Հայր Կրօնշատդսկին, ինչպէս և Ռուսաց եկեղեցւոյ ուրիշ լայն հայեացքի տէր ներկայացուցիչներ համաձայն չէին լինի Իրկուտսկի արքեպիսկոպոսի մօտ ժամանակներս արձակած մի վճռի հետ, նորա վիճակի քահանաներից մէկը հարց էր առաջարկել, թէ արդեօք հայ—լուսաւորչականները կարո՞ղ են առանց ուղղափառութիւն ընդունելու խոստովանուել և հաղորդուել ռուս քահանայի մօտ։ Արքեպիսկոպոսը յայտարարում է թեմական թերթի մէջ, որ հայ—լուսաւորչական եկեղեցին ուղղափառ եկեղեցի չէ, ռուսի նորա հետևողները ուղղափառ եկեղեցւոյ շնորհներից վայելել չեն կարող այսպէս, բայց եթէ նախօրք ուղղափառութիւն ընդունելով և իրենց զաւանուութեան մոլորութիւններից հրաժարուելով, Դորա հետ մեկտեղ արքեպիսկոպոսը մի քանի բացատրութիւններ է տալիս, թէ ինչպէս է բաժանուել Հայոց եկեղեցին Ռւղղափառ եկեղեցւոյ և ինչ մոլորութիւններ է ընդունում իւր զաւանութեան մէջ։

Միւս օրթողոքս եկեղեցիները աչքի ընկնող գործունէութիւն և յառաջադիմութեան մեծ քայլեր ցոյց չեն տուել անցեալ թուականին, Ուշագրութեան արժանի է Աւստրիոյ հպատակ օրթողոքների մրցումը կաթողիկոսութեան դէմ և անկախութիւն ձեռք բերելու ջանքը, Սերբիոյ մետրոպոլիտից յետոյ՝ երկրորդ կարեւոր կորուստն ունեցան Անգարիոյ թագաւորութեան մէջ ապրող օրթողոքս թուփները յանձին իրենց հոգեւոր գլուխ Տրանսիլվանիոյ մետրոպոլիտ Միրիոնի, որ վախճանեցաւ հոկտ. 4-ին։

ԿԱԹՈՒԿ ԵՎ ԵՂԵՑԻ

Յորեկաններով և փառաւոր տոնախմբութիւններով սկսեց Հոռոմն այս տարին և անցրեց չուրով՝ նորանոր փայլուն յաղթանակներ տանելով իւր արտաքին քաղաքականութեան մէջ, ընդարձակելով իւր առաքելական գործունէութեան սահմանները՝ աշխարհի ամէն մասերում ունեցած գորութեան և ազդեցութեան փայլուն ապացոյցներ տալով։ Թէ որչափ կշիռ ունի յիշուի Հռոմէական եկեղեցւոյ հովուապետի՝ Վատիկանի բանտարկեալին՝ ձայնը քաղաքական աշխարհում պարզ ցոյց տուեց կրիին Գերմանիոյ զօրեղ կայսեր վարժունքը՝ որ վերջերս վատիկանի հետ ունեցած ընդհարումների ապաւորութիւնը կարեւոր համարեց մեղմացնել՝ Սուլթանից Ելուստղէմում նուէր ստացած շնորհումն ու Վուսինս անունով գետինը իւր հպատակ կաթողիկոսներին բնակելու։ Deutscher Merkur թերթի մէջ պրոֆ. Սէպպի այս գետնի մասին յառաջ բերած պատմական անկարից տեղեկանում ենք, որ քրիստոնէական ամենահին այժմ մզկիթի փոխումն ու Սիոն եկեղեցւոյ հրապարակն է այս և իւր այժմեան անունը ստացել է վերջին ժամանակներս միայն՝ այն պատճառաւ անշուշտ, որ ու Սիոնին կից գտնուում է ու Աստուածածնի ննջման մատուռը (այն խցին ուր ու Վոյսն անցրել է իւր վերջին րոպէները) և Վերնս աններքին յարկում մի շատ հին նկար կար նոյն ննջումը պատկերացնող։ Այս փոքրիկ հրապարակն ի նշ չար ու բարի ասեւ չի տնկել դարերի ընթացքում։ վերջին անգամ խոյուն է այն Քրանցիսկեան կրօնաւորների ձեռքից ժե. դարում որոնք հոյակապ վանք էին կառուցել նորա վերայ։ և այժմ կրկնելին կաթողիկոսների ձեռքն է անցնում՝ մեծ յոյս ունին սորա, որ իրենց կվերադարձուի շուտով մեր Փրկչի երկրաւոր կենաց ամենանուիրական յիշատակներով թանկագին ու Սիոնը, մանաւանդ որ դորա համար չկայ մի քանի ամիս առաջ լրագրիներ հաղորդած արդեւքը։ Գուրիթ թագաւորի գերեզմանը ոչ թէ բոլորովին կպած է ու Սիոնին կամ նորա ներքին յարկում է գտնուում, այլ բաժան նորանից դէպի արեւելեան կողմը մի առանձին մզկիթ է, ուրեմն կարող է ժահգեղականների ձեռքը մնալ, առանց արգելաւոր, որ առաջինը քրիստոնեաներին անցնի։—Տաճկաց Արտաքին գործոց նախարարի միջոցաւ Սուլթանի նուէրն հանգիստաւոր կերպով ընդունելիս՝ Վիլհէլմ կայսրն ասաց, որ ինչպէս տասնեակ տարիներ առաջ իւր պապ Վիլհէլմ Ա-ի նուէր ընդունած գետնի վերայ բողոքական եկեղեցի կառուցուեցաւ, այնպէս և ինքն այս գետնը կաթողիկոսներին է նուիրում, ոչ մի խտր չգնելով իւր բողոքական և կաթողիկ հպատակների մէջ, ուս շտապեց իւր այս որոշումը հե-

ազորով պապին յայտնել, որ անմիջապէս պատասխանեց ամենաանկեղծ շնորհակալութիւններով, իւր և կաթողիկ ժողովուրդի կողմից, Պէտք է ի նկատի ունենալ, որ Գերմանական կայսեր մեծ ազմուկով և մեծ յոյսերով սկսած ճանապարհորդութեան միակ շօշափելի արդիւնքն է այժմ յիշեալ նուէրը, և եթէ այն ևս գործ է դրուում Հռոմի խաղաղ ամենակալի սիրտն առնելու համար՝ որչափ նշանակութիւն է տրուում ուրեմն նորա բարեհաճ արամադրութեան, եւ այդ հասկանալի է, քանի որ շատ փաստեր հաստատում են, թէ Գերմ. կառավարութիւնը ոչ մի մեծ գործ յառաջ տանել չի կարող, առանց իւր բարձր խորհրդարանի մէջ իշխող ամենազօրեղ կուսակցութեան՝ կաթողիկական կիսաքրիստոնէական քանի որ Գերմ. կաթողիկոսների ինչպէս ուրիշ տարիներ, այնպէս և այս տարի գումարած ընդհանուր ժողովում աւելի մեծ ցոյցերով արտայայտուեցաւ այն հպարտ ինքնագիտակցութիւնը, թէ նորա սերտ միութիւն պահպանելով իրենց մէջ և իրենց եկեղեցւոյ շահերն ամէն բանից վեր դասելով՝ կարող են ամենայն վստահութեամբ նորանոր մեծ յաջողութիւններ սպասել ապագայում։ Չանազան կողմերից երկիւղ են կրում, թէ կաթողիկական քաղաքականութեան համար մեծ ասպարէզ կրացուի շուտով, երբ Քրանցիսկեան կայսեր մահուամբ, կամ մի ուրիշ այսպիսի կարեւոր դիպումով՝ Աւստրո ունգարական պետութիւնը քայքայուի և Աւստրիան իւր 70 միլիոն գրեթէ ամբողջապէս կաթողիկ, ժողովուրդով Գերմանիոյ հետ միաշալ, որով վերջնոյս 20 միլիոն բնակիչներից կէսն ու աւելին կաթողիկոսներ կլինին։ Միշտեւ այժմ 50 միլիոնից 1/5 մասը միայն կաթողիկ են։

Յայտնի է որ Հռոմը երբեք իւր ձեռքի տակ եղածով չի բաւականանում, այլ իւր գլխաւոր կոչումն է համարում ամբողջ աշխարհը նուաճել իւր քահանայապետական իշխանութեան ներքոյ, և առաւել այն քրիստոնեայ ազգերին, որոնք իւր հայեցողութեամբ անիրաւ տեղը բաժանուել են իրենցից՝ կրկին, յետ բերել, որպէս զի լինին մի հօտ և մի հովիւ։ Գորանով է թացատրուում, ասում է մի թղթակից, թէ ինչպէս Նորվեգեան ծայրէ ի ծայր աւետարանական մի երկիր, Հռոմի համար նոյն տեսակ առաքելութեան մի վայր է, ինչպէս օրինակ Աֆրիկան ու Զինաստանը, որ Նորվեգիոյ ժողովուրդը՝ այդ ամենակենդանի բարեպաշտութեամբ և ամենամաքուր բարոյականութեամբ աչքի ընկնող ժողովուրդը, մի համարի է նորա աչքում, ինչ որ յիշեալ երկրների վրացած հեծանաւ բնակիչները, Ակամայ հարցնում է մարդ ինքն իրեն, ի նշ խորհուրդ ունի հռոմէական առաքելութիւնը այս երկրում և այս ժողովուրդի մէջ, մի՞թէ կամենում են իսրայիլական անաղնուութիւնն ու անհատարմութիւնը Նորվեգացւոյ գրեթէ առած դար-

ձած ազնուութեան և անկեղծութեան տեղը գնել-
ինչո՞ւ չի նախադասում նա գործել Իտալիայում:
Թե՛ կամենում է գուցէ եղուխտական բարոյակա-
նութիւն մտցնել այն ժողովուրդի մէջ, որի սիրտը
չի պղծուած գեռ ոչ մի անմարուր խորհրդով: որի
մտա մատաղ մի աղջիկի ոտքով մենակ անմիաս չըփէ
կարող է յետ ընկած տեղերում: ... Հոռոմն այգուի-
սի հարդեր չէ տալիս: Նորմեզիոյ մայրաքաղաքում
մի հոյակապ եկեղեցի կառուցած պատրաստ է ար-
դէն և մեծ զգուշութեամբ ու եռանդով յառաջ
է տարուում կաթողիկական առաքելութիւնը: Աւ-
ինչպէս այստեղ այնպէս և աշխարհի բոլոր կող-
մերում:

Սակայն այս բոլորը մի երեսն է միայն դար-
ձրէք միւս երեսը: և բոլորովին ուրիշ պատկեր կը-
ներկայանայ: Հռոմէական եկեղեցին զօրեղ է և ազ-
գեցութիւն ունի գծադրարար այնտեղ ու այնպիսի
խնդիրներում: ուր նորա զօրութիւնն ու ազգեցու-
թիւնը անտեղի են և ըստ մեծի մասին չարիք են
յառաջ բերում: քանի աճում է նորա քաղաքա-
կան ազգեցութիւնը՝ նոյնքան կարծես բուն եկեղե-
ցական ու բարոյական հեղինակութիւնը ընկնում է
կամ այլասեռութիւն: քանի հեռու է տարածուում
նորա քարոզութիւնը և ընդարձակուում օտար եր-
կրներին անմեղ քրիստոնեաներին լծիակ երանացնող,
եկեղեցու գիրկը որսալու ջանքը: Նոյնքան աւելի է
կորցնում նա ոտքի տակի հողը իւր ընդի գաւառ-
ներում և սնանկանում բարոյապէս: Կրօնական—
բարոյական տեսակէտից նայած շատ անմխիթարա-
կան էր այս տարի բոլոր այն երկրների վիճակը,
որ ի սկզբանէ անտի կաթողիկոսութիւնն է իշխում
անխորտիս: Պագի անմիջական հովանու ներքոյ
գտնուող Իտալիան անիշխանականների հայրենիքն
է դարձել: երբ Աւստրիոյ ազնիւ կայսրուհին զոհ
եղաւ մի խեղացնոր պատանու ոճրագործութեան,
կաթողիկէ թերթերն ամէն տեղ աղաղակ բարձրացրին,
թէ այժմեան ազատ Իտալիոյ ազատ ուսումնարան-
ներն են այդպիսի ոճիրներ սնուցանում: Թէ նոցա
առաջը միայն այն ժամանակ կառնուի, երբ եկե-
ղեցին կրկին քացարձակ իշխող և դաստիարակ կառ-
նայ Իտալիայում: Դորա դէմ՝ իրաւամբ նկատում
են, որ նոյն այդ Հռոմէական եկեղեցու անսխալա-
կան քահանայապետները, ինչպէս Ուրբանոս Բ.,
Պիոս Եւ արդարացրել են եկեղեցւոյ թշնամի հա-
մարուած թագաւորների ու հերետիկոսների սպա-
նութիւնը: պաշտպանել այն եղուխտական բարոյա-
կանութիւնը, որի համաձայն Ֆրանսիոյ Հենրիկոս
Գ. ին սպանողը չափազանց բարձր անուան է արժա-
նացել: Ինչ օրէնքի հիման վերայ պէտք է սովո-
րեցնեն նոքա ուրեմն ուրիշներին մարդ չսպանել,
երբ սոցա համոզմունքն է գրգռում այդ անել՝ նոյն
կերպով, ինչ կերպով եղուխտների սաներին նոցա հա-
մոզմունքը: 2է՛ որ այդ եղուխտական բարոյականու-

թեամբ դաստիարակուած մարդիկ նոյն իսկ այս
տարի բանուոր գասակարգի Իտալիայում յառաջ
բերած խռովութիւնների միջոցին ցոյց տուին, որ
ընդունակ են քաջալերելու ապստամբական հակում-
ները օրինաւոր իշխանութեան դէմ: երբ եկեղեց-
ւոյ օգուտն են տեսնում դորա մէջ:—Աւելի տխուր
երեւոյթներ հանդէս եկան կաթողիկական մոլեռան-
գութեան և ինկվիզիցիայի հայրենիք Սպանիայում:
երբ ամերիկացիների տարած յաղթութիւններից
յետոյ նա իւր բոլոր մերկութեամբ երևաց, թէ ինչ
կլինի մի երկրի դրութիւնը, որտեղ Հռոմէական
եկեղեցին տասնեակ տարիներ ու դարեր անպայման
տիրապետող է եղել՝ դորա տխուր պատկերը ընծա-
յում են Փիլիպպեան կղզիները, որոնք, ինչպէս
վերջին հեռ է գիրքներից տեղեկանում ենք, ամերի-
կացւոց ձեռքն են անցել այժմ և այդպիսով բա-
ցուել քաղաքակիրթ աշխարհի համար: Յայտ-
նութեմ է, որ այս բնութեան ամենահարուստ պար-
գեներով օժտուած կղզիները մի շատ աղքատ եր-
կիր են ներկայացնում: շնորհիւ այն հանգամանքի
միայն, որ մի քանի կաթողիկէ կարգեր՝ գլխաւորա-
պէս օգոստինեան կրօնաւորները, կատարեալ տէր
էին այստեղ և ամէն մտաւոր ու նիւթական յա-
ռաջագիմութեան, ազգաբնակութեան ազատ զար-
գացման ամէն միջոց արգելում էին: որպէս զի
իւրեանց անսահման իշխանութիւնը աւանդական
հանգիստ ճանապարհով վարել կարողանային: Բնա-
կիչների ապստամբութիւնը, որ պատճառ եղաւ
կղզիների օտարի ձեռքն անցնելուն, իրօք այդ կրօ-
նաւորների բռնութեան դէմ էր միայն ուղղուած:
—Իսկ ի՞նչ պատկեր էր ներկայացնում արդեօք
կաթողիկոսութեան պաշտպան և միանգամայն լուսա-
ւոր աշխարհի կեզրոն Ֆրանսիան: բարբերի մեծ
անկումն, կատարեալ բարոյական սնանկութիւն ամ-
բողջ տարին ներքին վեճերով անցաւ, որոնց մէջ
շատ փառաւոր գեր չէր կատարում կաթողիկէ հո-
գեւորականութիւնը: Մի քանի անգամ արդէն ա-
ռիթ ենք ունեցել յիշելու Ֆրանսիոյ կաթողիկէ ե-
կեղեցականութեան մէջ սկսուած վերանորոգութեան
շարժման մասին, որի շնորհիւ արդէն տասնեակ-
ներով աչքի ընկնող հոգեւորականներ հրաժա-
րուել են իրենց նախկին պաշտօններից և կսմ բու-
ղղրականութեան յարել, կամ անկախ դիրք բռնե-
լով եռանդուն գործունէութիւն սկսել՝ իրենց եղ-
բայրակիցներին ևս գրաւելու իրենց կողմը և կա-
թողիկէ եկեղեցին հետզհետէ աճող զեղծումներից
մաքրելու: Էնս եմ և կմնամ յաւիտեան քրիստո-
նեայ ու քահանայ ասում է նոցանից մէկը: Ես
բողոքում եմ միայն կղերականութեան դէմ, որ
կրօնի խեղաթիւրումն է, խաբեքայութիւն, կողոպ-
տելու միջոց, Իմ հայեացքով կղերականութիւնը
միացած կուսակցական քաղաքականութեան հետ
բոլոր ցաւերի պատճառն է, որ տանում է Ֆրան-

սիան»։—Եւ այս բոլորը զնալով զօրանում է բա-
լօր կաթոլիկ երկրներում։ Նոյն իսկ Գերմանիայում
ուր կաթոլիկներն անընդհատ մաքառման մէջ լինե-
լով բողոքականների հետ աւելի նախանձախնդիր
են իրենց եկեղեցւոյ անուան և արամադիր աչք գո-
ցելու նորա պահապսօթիւնների համար։ Յիսուսեան
կարգից ելած անուանի կոմս Հեօնսբրուխս ինչպէս
Chronik d. Chr. Welt վերջին համարից տեղեկանում
ենք, 36 նամակներ է ստացել պաշտօնի և զիրքի
տէր այլ և այլ եկեղեցականներից, որոնք ամէնքը
դէմ են անգրալեոնական ուղղութեան և համակրող
Քրանսիայում սկսուած շարժման։

Ամէն տեղ կաթոլիկութեան թոյլ կողմը նոյնն
է, ինչ որ նորա արտաքին զօրութիւնն է կազմում։
Կրթութեան որոշ եղանակի միջոցաւ կղերական գա-
տակարգն այնպիսի մարդութեան է ենթարկում մար-
դոց հոգիները, որ նոքա ամենայն հնազանդութեամբ
հետևում են իրեն, իրրե անսխալ առաջնորդի և
նորա աշխարհական ձգտումներին ծառայելը հոգու
պարտք ու փրկութեան միջոց համարում։ Այս
պատճառաւ և ներկայ պայքը մանաւանդ մեծ նշա-
նակութիւն է տալիս ամէն տեսակ կրթական միջոց-
ների և քաջաւերում մեծապէս կաթոլիկ դպրոցական
հաստատութիւնները, Գեւ Նորերս նա ժէ դարում
Աւրանոս Ը-ի հիմնած միջնակարգ «պապական ինստիտյուտ»
սեմինարը բարձրագոյն «պապական ինստիտյուտ» է վերա-
ծել և նիւթական հարուստ միջոցներով ապահովել-
իսկ ամերիկական մի մեծ թերթի հոգեւորական խրմ-
րագրի հետ ունեցած խօսակցութեան միջոցին հե-
տեւեալ կարծիքն է յայտնել մամուլի մասին. «Նս
համարում եմ մամուլը, թէ նա կատարելապէս
ու ամբողջովին մեր հայեցակէան է պաշտպանում»
ամենայարմար միջոցը կրօն ու հաւատ տարածելու
կրկին այն շրջաններում, որոնք թէեւ կաթոլիկ են
ցոյց տալիս իրենց, բայց անուշով միայն կաթոլիկ
են։ Կաթոլիկական մամուլը յաճախ այն տեղերն է
մուտք գործում, որտեղ հոգեւոր հովիւը հասնելու
հնարաւորութիւն չունի։ Խնդիր է սակայն, թէ
ինչպէս են կատարում այդ սեմինարներն ու այդ
մամուլն իրենց կոչումը։ Մի Քրանսիացի հեղինակ
ասում է այս առթիւ. «Մենք վկայում ենք, որ
Քրանսիայում 50,000 քահանաներ կան հօյութու-
թեան, կրթութեան, ամէն տեսակ առօքեւելութեան
գործերով զբաղուած, և այնուամենայնիւ հասարա-
կութիւնը սպրդում է նոցա ձեռքից, Արտեղից է
յառաջանում այս անմիթթարական շար երեւթը,
սեմինարներից։ Սոքա անկարող են այնպիսի հոգեւո-
րականներ պատրաստել, որ ժամանակակից անհա-
ւատութեան հետ շփուելու ձեռնհաս լինեն...
Աւսուցումն այստեղ հօգի սպանող մի մարդութիւն
է։ Կենդանի խօսքի տեղ սաների ձեռքը մի չոր
դասագիրք է արուում և նոքա պէտք է իրենց
սխալութիւնը լցնեն ամէն տեսակ կարելի ու ան-

կարելի բաներով ուրախ լինին, եթէ քննութեան
միջոցին այդ բաները ծայրէ ի ծայր ցուցակագրել
կարող են։ Շատ աւելի բարւոք վիճակի մէջ չէ
կրթութիւնը նաեւ կաթոլիկ Գերմանիայում. այս-
տեղ ևս Հռոմի հաւատարիմ գործակալները, ինչ-
պէս օրինակ Տրիէրի եպիսկոպոսը, ձեռքի տակ ե-
ղած բոլոր միջոցներով ոչ միայն արտաքին գիտու-
թիւնն են հալածում, այլ աշխատում են ապագայ
հոգեւորականներին հետո պահել նոյն իսկ կաթո-
լիկական համալսարանների աստուածաբանական բա-
ժիններից, որպէս զի նոքա ոչինչ չուսումնասիրեն,
ոչինչ իրենց սեփական հայեացքով չգիտեն ու
չքննադատեն, այլ մնան սեմինարների մէջ փա-
կուած մինչև այն հասակը, երբ այլևս աղատ շարժ-
ման երկիւղ չկայ նոցա կողմից, — Աւելի հետաքրք-
րի է այն կրթութիւնը, որ տալիս է կաթոլիկ
կղերը ժողովրդին մամուլի և գրականութեան մի-
ջոցաւ զարհուրելի է, թէ ինչպիսի ծայրահեղու-
թեանց է հասնում յաճախ նորա սնուցած սնտիա-
պաշտութիւնը, ինչպէս աններելի կերպով ի չարն
են գործ գրուում քրիստոնէական ամենանուիրա-
կան սրբութիւնները, Այս մասում ամէնից յառա-
ջագէմն է ժողովրդի մէջ շատ տարածուած Պիլկան
թերթը, որ իւր ասելով այդպիսի մեծ յաջողու-
թիւն է գտել ու Բոմբէյի հետ կապած ինչ որ
գաշնադրութեան շնորհիւ, բաժանորդներ է գրա-
ւում հարիւրաւոր քահանաների օրհնութիւնն ու
բարեխօսութիւնը խոստանալով նոցա ննջեցեալների
համար, սարսափելի հրաշագործութեանց պատմու-
թիւններ է անում, որոնց արժանացել են մարդիկ
Պիլկան կարգաւով կամ տարածելով և ինչ, Կաթո-
լիկների մէջ անսովոր բան չէ այնպիսի վիճակախոյ,
որով առաջին վիճակ հանդի հոգին քաւարանից
փրկուում և երկնային ուրախութեան արժանի է
լինում անսովոր չեն քաւարանից ստացուած նա-
մակներ, սուրբերի պարագմունքը երկնքում նկա-
րագրող գրքեր և ինչ մի տեղ հարկաւ ամբողջ
աղատ չէ սնտիապաշտութիւնից, բայց ցաւալին
այն է, որ կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ նախապաշար-
մունքն իրրե քրիստ. կրօն է ներկայանում պաշտ-
պանութիւն գտնում եկեղ. իշխանութեան կողմից,
իրրե անհրաժեշտ միջոց ծառայում ամբոխի միտքն
ու խիղճը կաշկանդուած պահելու ուստի և երբ
հոգիներն աղատուում են այդ կապանքից թշնա-
մութեամբ և ատելութեամբ են վերաբերում դէպի
քրիստոնէութիւնը, որ նոցա այդպիսի խեղաթիւ-
րուած վիճակի մէջ էր ներկայացել, շարունակում են
քրիստոնէութեան անհրաժեշտ տարր համարել այն
ինչ որ մի որոշ դասակարգի շահադիտական ձեռնար-
կութիւնների արդիւնքն է միայն, — Լուսաւոր երե-
ւոյթներ ևս պակաս չեն անշուշտ կաթոլիկ եկեղե-
ցւոյ մէջ, բայց այժմեան տիրապետող ուղղութիւնը
դժուարացնում է աւելի ճշմարտութեան աւետա-

րանի քարոզութիւնը և ձգում խեղճան եկեղեցւոյ վարկը լուսաւորեալ աշխարհի առաջ:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

Պերմանիս:

Տարուայ ամենախաբար և բոլորի յիշողութեան մէջ դեռ ևս թարմ դէպքն այստեղ Վիէ՛նէլմ կայսեր ուխտագնացութիւնն է: Խօսակցութիւնները, լրագրական անդեկութիւններն ու քննադատութիւններն այս մասին դեռ չեն վերջացել: առաջին անգամ չէ՛ որ Ճանապարհորդող կայսեր, ինչպէս Բերլինցի սրտաօսներն ասանաւնել են իրենց թագաւորին՝ տարօրինակ և ըստ երեւութիւն ներքին հակասութիւններով չի գործողութիւնները տարուբեր կարծիքներէ ու տարակոյսներէ անդիք են տուել, թէ Գերմանիայում և թէ արտասահմանում և նոյն իսկ բարեկամներին ստիպել, որ դարմացած գլուխ թափ տան և ուսեր շարժեն: Արտասահմանեան մի քանի թերթեր, ի միջի այլոց С. Петер. Вѣдомости իւր համակրելի աշխատակից Գոյմարէմի բերանով՝ խտաւ քննադատում են կայսեր մի բանի արարքները և չարաչար դատապարտում նորա պաշաճութեան սահմաններից ելնող, քրիստոնեայ դահակային անվայել սերահաճութիւնը մահմեդական տաճիկների և նոցա սուլթանի հետ՝ քաղաքական նպատակների համար հաւատոյ խնդիրներ գործ դնելը: զերմանական ինչ ինչ թերթեր ևս յայտնի կերպով դժուարանում են այս ճանապարհորդութեան մանրամասնութեանց մէջ մանել և յաւամայից ցոյց տալ իրենց ահաճութիւնը շատ պարագաների նկատմամբ: Ամենախաբար դէպքը՝ որ քնդհանուր հաւանութիւն է գանում և որ դոնէ՛ բոլոր բողոքականներն ասանց բացառութեան գովեալով և ոգևորութեամբ յիշել կարող են՝ հոկտ. 31-ին ս. Փրկչի նորակառոյց տաճարի օրհնութեան հանդիսին բեմի վերայից կայսեր կարգացած հետեւեալ ճառն է. «Աստուած ողորմածաբար արժանացրեց մեզ՝ որ այս բոլոր քրիստոնեաների համար սուրբ քաղաքում՝ սուրբաւան սիրոյ գործով նախնական դարձած մեռելի վերայ, * ի պատիւ աշխարհի Փրկչի կառուցած Աստուծոյ տունը օրհնել կարողանանք: Այն, ինչ որ իմ ի տէր հանգուցեալ նախորդները մի դարուց աւելի է փափագել և իրեն նպատառ ու պաշտպան այստեղ աւետարանական մօք հիմնուած սիրոյ գործի՝ գլուխ բերել ձգտել են, այժմ Փրկչի եկեղեցւոյ շինութեամբն ու օրհնութեամբ

կատարումն ընդունեց: Անձնուէր սիրոյ գլուխը աւժով պէտք է առաջնորդութիւն այստեղ սրտերը դէպի նա՛ որ իմ մօտ միայն մարդկային անձնուս սիրար փրկութիւն, հանգիստ և խաղաղութիւն գանել կարող է այժմ և յաւիտեանս: Իւր բարեխօսական ազօթքներով մասնակից է մեր հանդիսին աւետարանական աշխարհը՝ ո՛չ միայն Փերմանիայում, այլ և հեռու դուրս նորա սահմաններից: Աւետարանական եկեղեցիների պապական սրներ և բաղմաթիւ աւետարանական հաւատակիցներ բոլոր տեղերից եկել են մեզ հետ այստեղ, որպէս զի անձամբ վկայ լինին այն հաւատոյ և սիրոյ գործի կատարմանը, որով Բարձրագոյն Տիրոջ և Փրկչի անունը պէտք է փառաւորուի և Աստուծոյ արքայութեան շէնքը երկրի վերայ յառաջ տարուի: Երուսաղէմ՝ բարձրակառոյց քաղաքը, ուր կոթում են մեր սարերը, մեր Տիրոջ և Փրկչի փրկութեան մեծ գործի յիշատակն է դարձեցնում մեր մէջ: Նա վկայում է այն միահամուռ գործունէութեան մասին, որ միացնում է բոլոր քրիստոնեաներին դաւանական և ազգային խաբութիւններից բարձր առաքելական հաւատով: Այստեղից ելած՝ աւետարանի աշխարհ նորոգող գործութիւնը դրդում է մեզ հետեւել նորան, յորդորում է մեզ, չի հաւատով հայեացքը դէպի նա ուղղած, որ մեզ համար մահ է կրել խաչի վերայ, քրիստոնէական համբերատարութիւն սովորել, անձնուբաց ընկերակցութիւն դէպի բոլոր մարդիկ, վստահեցնում է մեզ, որ աւետարանի մաքուր ուսումը հաւատարմութեամբ պինդ պահելուց յետոյ դժոխքի դռներն իսկ պիտի չկարողանան մեր թանկագին Աւետարանական եկեղեցին յաղթայարել: Երուսաղէմից եկաւ աշխարհի համար այն լոյսը, որի ճառագայթների տակ մեր գերմանական ազգը մեծ է դարձել և փառաւոր: Այն, ինչ որ գերմանական ազգերը դարձել են՝ Գողգոթայի խաչի դրօշի ներքոյ են դարձել, որ նշանաբանն է անձնագործ ընկերակցութեան: Ինչպէս զրեթէ երկու հազար տարի առաջ՝ թող նաեւ այսօր այստեղից տարածուի դէպի ամբողջ աշխարհ այն ձայնը, որ մեր բոլորիս բղձալի յոյսն ամփոփում է իւր մէջ. «Յերկիւր խաղաղութիւն»: Ո՛չ փայլ, ո՛չ զօրութիւն, ո՛չ համբաւ, ո՛չ պատիւ, ո՛չ երկրաւոր բարեք է մեր այստեղ փրկարարը, մենք փափագում, ազերսում և մարառում ենք մի բանի համար միայն՝ մի բարձրագոյն բարեք, մեր հոգիների փրկութեան համար: Այնչպէս Ես կրկնում եմ այստեղ, այս հանդիսւոր օրը իմ ի Տէր հանգուցեալ նախնեաց երդումն՝ «Ես և Իմ տունը՝ Տիրոջ պէտք է ծառայենք մեզ»՝ այնպէս և ձեզ բոլորիդ հրաւիրում եմ նոյն երդումն անելու: Իւրաքանչիւրը թող իւր զիրքի և կոչման մէջ հոգ տանէ, որպէս զի բոլոր բերեան նորա, որոնք Խաչեցեալ Տիրոջ անունն

* Խօսքը խաչակրաց արշաւանքի մասին է, որոնց մէջ փառաւոր զեռ են կատարել մի քանի Պերմ. կայսրեր, ինչպէս Փրկչի փրկումն Ու. Ե. Բ.:

են կրում՝ այդ ամենագույնի անուան համապատասխան վարեն իրենց ընթացքը, բոլոր մեղքից և անձնասիրութիւնից զղխած ու զօրութիւնների դէմ յաղթանակելու համար. Աստուած տայ, որ այստեղից առատ օրհնութեան գետեր հոսեն կրկին դէպի ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը՝ որ դահի վերայ, թէ խրճիթում, հայրենիքի մէջ, թէ օտար երկրներում վատահոթիւն առ Աստուած, ընկերսիրութիւն, համբերութիւն ցաւի մէջ և առկուն աշխատութիւն մնան գերմանական ժողովուրդի ամենաշնորհալի դարձը՝ որ խաղաղութեան հոգին աւելի ու աւելի թափանցէ ու սրբագործէ Աւետարանական եկեղեցին: Նա, Աստաշնորհն Աստուած, կրէ մեր պաշտամանքը՝ մեր հաստատուն յոյսն է այդ: Նա, Ամենակարողը, այն ամուր պատուարն է, որին ապաւինում ենք: (Հետեւում է մի տուն Լուտերի երգից):— Տիրաւի մը՝ մէջ միայն բողոքական, այլ և առհասարակ քրիստոնեայ մարդը ակնածանօք և հոգեկան զուարճութեամբ չի լսի այս խօսքերը և փառաւորութիւն ու ոգևորութիւն երբ տեսնում է թէ ինչպէս զօրաւոր կայսրը՝ մեր լուսաւոր դարի բոլոր նախապաշարումներն արհամարհելով, նուիրական հոգի վերայ, Գողգոթայի հանդէպ կանգնած, երգում է. «Նո և իմ տունը՝ Տիրոջ պէտք է ծառայենք մենք»: Բայց ինչ կարելի է մտածել, երբ նոյն կայսրը պատմական Դամասկոսում՝ մահմեդականութեան «սկիզբ ու վախճան Համում» մի շէյխի ճառին պատասխանելով ասում է. «Թող սուլթանն ու այն 300 միլիոն մահմեդականները, որոնք երկրագունդի վերայ ցրուած ապրելով նորան պատուում են ինչպէս իրենց խալիֆի՝ վատահայած լինեն, որ Գերմանական կայսրն ընդ միշտ նոցա բարեկամն է»:— Այդ ինչ է արել մեր կայսրը, բացականչում է Christliche Welt-ի խմբագիր Ռադէն. Նա չի բաւականացել Օտտոմանեան պետութեան ինքնակալի հետ իւր բարեկամութիւնը կրկին ու կրկին հաստատելով, այլ զիստաբանել է սուլթանին իբրեւ մահմեդական ժողովուրդի պետի և բոլոր այդ կրօնին պատկանողներին մշանջնական բարեկամութիւն խոստացել: Ճշմարիտ, այս եւրոսաղէմի ու խառնազնութիւնը Գերմանիոյ այն աւետարանականների համար, որոնք բաւական խոր են զգում, այլ և այլ ծանր վայրկեաններ է յառաջ բերել: (Պէտք է այստեղ առանձնապէս շեշտել, որ Նիցոյմն ու Կապին գետնի գերմանացի կաթողիկոսներին նուիրելը մենք այլ կերպ չենք նկատում, բայց եթէ մի խոհեմ և արդար դործ): Ինչո՞ւ գայթակղութիւն է մեզ համար մանաւանդ այն յարգանքը, որ արտայայտել է մեր կայսրը Դամասկոսում Իսլամի և նորա դաւանողներին նկատմամբ: Դեռ այն ժամը չի հասել, որ մեր կայսրը դէպի արեւելք կատարած ճանապարհորդութիւնից վերջնական եզրակացութիւն հանենք: Ա՛յ խոհ այն տե-

ղեկութիւնները, որ մենք ստացել ենք տեղի ունեցած դէպքերի մասին, բաւական են մի խոհական վճիռ կաղմելու: Բայց կայսր Դամասկոսում արտասանած խօսքերի նկատմամբ, մենք պէտք է առանց տատանուելու ասենք, որ այդ բանում մենք նորան հետեւել չենք կարող: Գերմանիոյ աւետարանական քրիստոնեայ ժողովուրդը արեւելքի քրիստոնեաների հետ, նորա բոլոր թոյլ կողմերին ու պակասութիւններին չնայած, բոլորովին այլ կապերով կապուած գիտէ իրեն, քան Իսլամը դաւանողներին հետ:

Ի դէպ, չենք կարող չշեշտակել այստեղ նոյն Ռադէի մի ուրիշ ազդու բողոքը լրագրական մի յօդուածի դէմ, որից պարզ երևում է, թէ որպիսի պղտոր աղբիւրներէն է առնում գգապաշար Գերմանիոյ աւետարանական ժողովուրդը իւր տեղեկութիւններն «արեւելքի քրիստոնեաների» մասին, եթէ նա յաճախ այնչափ անարդար կերպով է վերաբերում դէպի հայերը կամ ծուռ ճանապարհներով բարեկամութիւն ցոյց տալիս մեզ: Ցաւալի և ուշադրութեան արժանի երևոյթ է այդ յօդուածը մանաւանդ նորա համար, որ հեղինակը անուանի պատարը Նաումանն, մի տաղանդաւոր, բայց ամենայնի պատկառելի և համակրելի հասարակական գործիչ է: Նա ևս արեւելք ճանապարհորդողներից էր և խոստացած է եղել ժողովել իւր հայրենակիցներին կարծիքները հայերի մասին, որն յառաջ է բերում իւր խմբագրած Hilfe թերթի մէջ: Ա. Պոլսում ապրող մի բրտա և ուրիշները նկարագրում են այստեղ հայերին իբրեւ ամենաանպիտան ժողովուրդն աշխարհիս երեսին: Ամէն հասկացող մարդու համար պարզ պէտք է լինէր, ասում է Ռադէն, որ ուրիշ բան սպասել Նաումանի ձեռնարկութիւնից կարելի չէր: «Արեւելքում ապրող մեր հայրենակիցները բոլոր հոգով դէմ են հայերին: Աւետարանի մրցութեան մէջ նոքա ամէն տեղ հայերն են հանդիպում և սովորում են նոցա ամենալատ կողմից ճանաչել: Աւելացնենք դրա վերայ ոգևորութիւնը մեր գերմանական քաղաքականութեան նորագոյն շրջանի նկատմամբ, այն համարձակ բարեկամութիւնը աստիճան հետ, որից ամենաշատ օգուտը գերմանացի մտածողականն ու դործատէրն է տեսնում՝ հատկանալի կլինի այն ժամանակ, թէ ինչու իրան տաճիկն աւելի ու աւելի լուսաւոր և հայն աւելի ու աւելի խառն պատկերով է երևում»: Ռադէն պատմում է այնուհետեւ, որ Նաումանի դիտողութիւնները կարգաւոր մի օր տառ լացել է իրեն արեւելքից նոր վերադարձած մի բարեկամը, որ Հայաստանն ու Փոքր Ասիոյ ամենախառն անկիւններում պատել է և ընդհակառակն վկայում է, «որ հայերը համակրութեան արժանի, խելացի աշխատակեր ժո-

դախարդ են: խնամ բարձր կանգնած այն սխիզոր
ամբոխից, որ նոցա շուրջն է բնակուում: առան-
ձնապէս տաճիկներէց, որոնց զարհուրելի անըն-
դունակութեան և բրտութեան մասին ոչինչ այն-
պէս պարզ չի վկայում: ինչպէս նոյն խոյ նոցա
վարմուճքը հայերի հետ: Այստեղ յիշուած բա-
րեկամն անշուշտ Գր. Բորբախն է: «Տուրան և
Հայաստան» գրքի* հեղինակը, որ օգոստոսի
սկզբին Ս. Էջմիածնից անցնելով իւր նորապսակ
կնոջ հետ գէպի Տաճկահայր ուղևորուեց, և ու-
րեմն այժմ հայրենիք է վերադարձել: Պէտք է
յուսուել, որ նա շուտով լոյս աշխարհ կհանէ իւր
ճանապարհորդական տպագրութիւնները և մե-
ծապէս կնպաստէ գործնով՝ դժբաղդ երկրի մէջ
տիրող իրերի խեղական դրութեան մասին գաղա-
փարները պարզելու: Christliche Welt 45 հ.-ում նա
արդէն գեղեցիկ խորհրդածութիւնների մի նկա-
րագիր է բնծայել իւր Պաղեստինում կատարած
ճանապարհորդութիւնից, ուր ի միջև այլոց իզմ
է յայտնում, որ Գերմ. կայսրն ու իւր ճանա-
պարհորդակիցներն այն համոզումը ասնեն իրենց
հետ թէ «Բրետանէական կրօնը կենանք է, հոգի
է, արդարութիւն է»:

Մենք գուցէ աւելի երկար կանգ առնեմք Ալի-
հէլմ կայսեր ճանապարհորդութեան վերայ քան
կարելի էր ըստ երևութիւն՝ ամբողջ տարուայ եկեղ-
կեանքի վերայ մի ընդհանուր հայեացք ձգած միջո-
ցին. սակայն այդ ճանապարհորդութիւնը բացի ար-
դէն յիշած բնաւորիչ կողմերից շատ զգալի կերպով
հրապարակ է հանում մի կարևոր խնդիր, որ գու-
ցէ ոչ միայն Գերմանիոյ, այլ և բոլոր Եւրոպայի
աւետարանական համայնքների համար ամենակեն-
սական խնդիրն է՝ պետական ու հասարակական
կեանքի հետ եկեղեցւոյ ունեցած և ունենալիք յա-
րարերութեան խնդիրը: Բողոքական եկեղեցին պա-
կասութիւն չէ զգում գործիչների կողմից՝ պատ-
կաւելի, դիտուն, բարոյական, եռանդուն, գոր-
ծունեայ մեծ ու փոքր պաշտօնեաների ամբողջ
գնդեր կարող է նա հանգէս բերել, իւրաքանչիւր
տարի նորա հովանու ներքոյ անթիւ ժողովներ
են լինում, նորանոր ընկերութիւններ են կազ-
մուում, բարեգործական հաստատութիւնները
բազմանում՝ խօսուում ու գրուում է անչափ,
բայց համեմատաբար դրական դործ քիչ է երե-
ւում մէջտեղ: Ինչիցն է այդ: Պէտք է եւթադրել՝
նորանից, որ այս եկեղեցին այգապէս ասած օրգա-
նական միութիւն չունի ժողովուրդի պետական ու
հասարակական կազմի հետ, ինչպէս ունեցել են
աւելի կամ պակաս չափով հին եկեղեցիները. նա

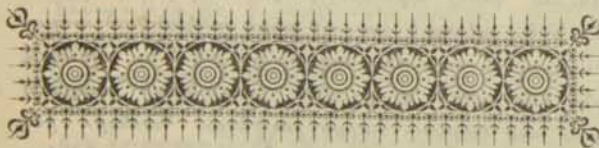
մի տեսակ կիւրակներէն է, ամենօրեայ
գործերի մէջ չի խառնուում, ամէն տուն չի
մանում, քրիստոնեայ մարդու կենցաղավարու-
թեան իւրաքանչիւր գծի վերայ իւր դրոշմը չի
դնում: Այդ թերութիւնը տեսնում են անշուշտ
բողոքական եկեղեցւոյ խաճուն ներկայացուցիչները
և տեղը լեցնել աշխատում ներքին միոսմիսի դա-
նադան ընկերութիւնների միջոցաւ. բայց եթէ
նորա չեն յաջողում մանաւանդ քաղաքական աս-
պարիզի վերայ հեղինակութիւն ձեռք բերելու ի-
րենց եկեղեցւոյ համար՝ պակաս զօրեղ խոչնդոս
չեն գործադէմ ներկայումս Ալիհէլմ կայսեր կե-
սաքաղաքական ձգտումները և յեղեղուի քա-
ղաքականութիւնը: Նա իրեն կատարեալ աէր է
համարում բողոքական եկեղեցւոյ մէջ և կամե-
ում է, որ սա պատրաստ լինի միշտ ոչ միայն իւր
հաճոյքը, այլ նաև շատ անգամ քմահաճոյքը
կատարելու, որ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներն
իրեւ հասարակ պաշտօնեաներ, գնան այն-
տեղ և անեն այն, ինչ որ ինքը հրամայում է.
չմասնակցեն երբեք մի ժողովական կամ հասա-
րակական խնդրի մէջ, որին ինքն անձամբ չի
համակրում, և իրեն հակառակ կարծիքներ չու-
նենան. խոյ այս բոլորը դժուար տանելու բաներ
են ազատ մի աշխարհի, անձնական արժանապա-
տուութեան զգացմունք, մանաւանդ թէ կրօնա-
կան ու բարոյական հաստատուն համոզմունք ու-
նեցող մարդոց համար, որոնք ոչ միայն իրենց վե-
րայ այգապիսի ճնշումն տեսնել, այլ և տեսնել չեն
կարող թէ ինչպէս յանձին հաճոյակատար եկե-
ղեցականների նուստատանում է եկեղեցւոյ պա-
տիւն ու անունը՝ կողմնակի նպատակների ծա-
ռայում: Անցեալ թուականի ընթացքում մի քա-
նի անգամ բուսական ու ժեղ կերպով արտայայ-
տուած խուլ տրտունջն այս առթիւ բարդու-
թիւններ պէտք է յառաջ բերէ անկասկած ապա-
գայում. և շատ հետաքրքիր է թէ ինչ պէտք է
անէ նոր տարին ուրիշ մեծ խնդիրների շարքում
նաև այս կարևոր հարցը լուծելու համար. խոյ
ինչ որ շարժուում և լուծումն է ընդունում Գեր-
մանիայում՝ նշանակութիւն ունի ամբողջ բողո-
քական աշխարհի համար. բոլոր տեղերում ընդ-
հանուր երեւոյթները դրեթէ նոյն են: Մենք կրա-
ւականանանք մի քանի խօսք աւելացնելով միայն
Անգլիական եկեղեցւոյ մասին:

Անգլիկա.

Անգլիկոյ եկեղեցական կեանքի պատկերը ա-
մենայարմար կերպով կարելի է տեսնել տարեց-
տարի գումարուող «Եկեղեցական համաժողովի»
մէջ (Church Congress), որին մասնակցում են սկսած
Վենսրբերի արքեպիսկոպոսից, ամէն կուսակցու-
թեանց և ամէն կարգի հոգևորական ու աշխար-

* Այս գրքի մասին տես Պրոֆ. Գերլիի յօդուածը՝
Призвание России на Востоке «Братская помощь»
ժողովածուի Բ. հրատարակութեան մէջ. եր. 235.

հական անձինք և որ այս տարի տեղի ունեցաւ Բրադֆորտում տեղաւ 27-30-ին (ն. ա.)։ Ուրպոնի եպիսկոպոսի նախադասութեամբ։ Նայն իսկ առաջին ճառի մէջ, որ արատասանեց ժողովը բանալով Իսրիկի արքեպիսկոպոսը՝ զլխաւոր տեղ էր բռնում Անգլիական եկեղեցւոյ համար ներկայումս ամենահրատապ խնդիրը ծէսերի կարեւորութեան մասին։ Արքեպիսկոպոսը և նորա հետ «բարձր» կոչուած եկեղ. կուսակցութեան ներկայացուցիչները կամ եպիսկոպոսների մեծագոյն մասն՝ այն կարծիքն են, որ քանի հարուստ և բողոքական մանկ լինի ծխարանը, այնչափ աւելի պակաս կլինի ծխական անշարժութիւնը։ Սակայն ժողովի ընթացքում երեւց, որ հակառակ, աղաատմիա կուսակցութեան ներկայացուցիչները մեծամասնութիւն էին կազմում և գերակշռող դերք ունէին։ Երկու զլխաւոր ճառերը, որ արատասանեցին նախադաս բւ մանչեւտարի եպիսկոպոսը, այն դադափարն էին պաշտպանում, թէ Քրիստոսի կենդանի անձնաւորութեան մէջ է կրօնի բոլոր էութիւնը։ Թէ «Ապոկալի կրօնը ոչ բողոքական կլինի և ոչ կաթոլիկ, այլ պարզ քրիստոնէական, եկեղեցին բաժանող դաւանանքները կընկնեն, ինչպէս տերւներ Աստուծոյ թաւմ շքնման առաջ»։ Առհասարակ ամբողջ ժողովը ցոյց էր տալիս, որ քննադատական ոգին աստուածաբանական գիտութեանց մէջ, ազատ զգացումներ և համոզումներ կրօնական կեանքի մէջ գնալով զօրանում են Անգլիայում և շատ առաջ է գնացել մանաւանդ քրիստոնէական արդեցութիւնը բանաւոր դասակարգի վերայ։

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅՐԱՍՏԱՆԵԱՅՅ.

1898 թ.-ի հոմար

ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆԱԲԿ.

Թող ներուի մեզ մի քանի խօսք ևս Արարարի մասին ստել, որ իրրե հայոց միակ եկեղեցական թերթ կոչուած է իւր

չափով եկեղեցւոյ շահերը պաշտպանելու և կրօնական բարոյական կենձք արծարծելու։ Մեզ ևս շատ բանի մէջ մեղադրում են իրաւացի և անիրաւացի պահանջներ անում։ Իրաւացի ենք գտնում մենք օրինակ այն պահանջը, թէ Արարարը գործնական բնաւորութիւն չունի, թէ նա մատչելի չէ ազեա քահանաներին և բուսական չափով նիւթ չէ մատակարարում հասարակ ընթերցողների հոգեւոր կրթութեան համար։ Թէպէտ մենք դժուարանում ենք այնպիսի մի թերթ երեւակայել, որ բոլոր «ազեա քահանաներին» հաւասարապէս մատչելի հետաքրքրական և օգտակար ընթերցանութեան նիւթ մատակարարել կարողանար խոստովանում ենք այնուամենայնիւ յօժարութեամբ, որ նաեւ հնարաւոր «գործնական» հանրամատչելի մասը շատ պակաս տեղ է բռնել մինչեւ այժմ։ Արարարի մէջ։ Ինչպէս լրացնել այդ պակասը։ Զանիցս կոչում արինք մենք ընդհանուր հայ եկեղեցական և եկեղեցւով հետաքրքրուող զասակարգին, որ կեանքի մէջ եղած գործնական մարդիկ իրենց փորձառութիւնից և իրենց կենցաղագիտական ծանօթութիւններից բաժին հանեն Արարարի համար, որ մեր ժողովուրդի կրօնական—բարոյական կեանքի մէջ զեղծումներ տեսողները և բարեփոխութեան պէտք զգացողները՝ գրեն մեզ և միջոցներ առաջարկեն կամ հարցեր դնեն. սակայն մեր կոչումներին գրեթէ ուշադրութիւն զարձնող չեղաւ։ Մի որոշ ժողովուրդի կամ դասակարգի կեանքին յարմար կենդանի և կենսական պահանջներ լցուցանող ընթերցանութեան նիւթը պէտք է նոյն իսկ այդ ժողովուրդի կամ դասակարգի միջից բլթէ. զրսից բերածով դժուար է նորան գոհացումն տալ։ Մենք ի հարկէ դժուարութիւնների առաջ չենք ընկճուում, ինչ որ իրրե պակասութիւն զգում ենք՝ պէտք է ամէն ջանք գործ դնենք և միջոցներ ձեռք առնենք լրացնելու. բայց ցանկալի էր, որ մեր ընթերցողները դիտակցէին, թէ լոկ մեր ջանքով ամէն ինչ ուղեղ կարելի չէ, և միայն այն դէպքում երբ կեանքի մարդը գրասեղանի մարդուն օգնութեան կգայ ու բաղմաթիւ աշխատողներ կը լինեն, Արարարը հետաքրքրական դարձնելու